

بسمه تعالی

استاد فاطمه بنت محمد سمرقندی (رحمها الله)

فقیه، مفتی، محدث، استاد و یک تن از شخصیت های دانشمند تاریخ اسلام

حضرت الله "ذکی"

2022/05/17م

چکیده:

الحمد لله و الصلاة والسلام على خير خلق الله و على آله و صحبه اجمعين اما بعد.

مشکلاتی را که امروزه خانم ها در جامعه ما به آن روبرو هستند به ویژه در عرصه حق تعلیم شان توجیه دینی ندارد بلکه عامل آن عرف های ناپسند محلی در قبایل زنان، برداشت های شخصی از اسلام و شخصیت زنان، می باشد، اسلام زنان را از مظلومیت تاریخ نجات داد، برای شان جایگاه بزرگ همچو مردان قائل شد، زنان را شقائق یا همتای مردان خواند، تمام حقوق انسانی زنان را تضمین نموده است، به شخصیت و کرامت انسانی آنان احترام گذاشته است و آموزش را بالای مرد و زن فرض گردانیده است و در عرصه آموزش زنان علمای سلف و خلف و یا پیشین و پسین متفق هستند.

تاریخ اسلام گواه چنین حقیقت است، شخصیت های بزرگ و با وقار از جامعه خانمان مسلمان ظهور کرده است، خانمان در شگوفایی و رشد تمدن جاویدانه اسلام سهم بزرگ داشتند، در عرصه های مختلف جامعه اسلامی ظهور کردند، حتی خانم های دانشمند در عقب ظهور علماء و نابغه ها در جامعه اسلامی بودند و خانم های دانشمند از خود آثار گران بهائی در عرصه های مختلف دانش گذاشتند که تاریخ گواه آن است.

یکی از نمونه های درخشان خانم ها در تاریخ اسلام فقیه و استاد فاطمه سمرقندی رحمها الله است، این خانم بزرگوار دانشمندی بود در علوم مختلف دانش داشت، از جمله فقه و حدیث و اهل فتوا بود، پدرشان فقیه مشهور احناف علامه محمد بن احمد سمرقندی نویسنده کتاب "تحفة الفقهاء" بود و شریک زندگی اش فقیه و محدث مشهور اسلام ملک العلماء و فارس الفقهاء امام علامه علاوالدین کاسانی نویسنده کتاب "بدائع الصنائع" بود، این دو شخصیت و دانشمند از مفتیان، فقیهان و محدثان مشهور مذهب حنفی بودند که این مذهب در افغانستان رسمیت دارد، خانم فاطمه بحیث استاد، فقیه و مفتی، محدث و مشاور در دو حکومت مهم اسلامی یعنی دوره مجاهد نورالدین محمود زنگی و در دوره مجاهد و فاتح بیت المقدس صلاح الدین ایوبی بود.

پس استاد فاطمه نمونه از زنان فقیه، دانشمند و استاد در تاریخ اسلام است، در خانواده روشن خانواده علم و دانش در یک بخش از جامعه اسلامی یعنی ترکستان به دنیا آمد و آنجا بدون کدام موانع علم آموخت و شهرت بزرگ کمائی کرد، در جای دیگر جامعه اسلامی در شام و در دو حکومت بزرگ اسلامی یعنی زنگی و ایوبی مورد تقدیر و احترام قرار گرفت، در مذهب احناف نزد فقیهان و علمای بزرگ احناف رشد نمود، لذا اسلام، علمای بزرگ، حکومت های اسلامی و مذهب احناف با حقوق زنان به ویژه حق آموزش آنان مخالفت ندارند بلکه آنان را در جایگاه بلند قرار دادند و نیز تعداد انگشت شمار علماء و خانواده های که با تعلیم دختران مخالف اند از خانواده سمرقندی و کاسانی عالم تر، با تقوا تر و متعهد تر نیستند.

واژه ها: فاطمه سمرقندی، نورالدین زنگی، علامه محمد ابن احمد سمرقندی، علامه علاوالدین کاسانی و صلاح الدین ایوبی.

مقدمه:

دین مبین اسلام دین علم و دانش است، دین تمدن و مدنیت است، دین خداوند ج برای انسان و تمام بشر است، دین

رحمت برای عالمیان است، دین مرد و زن است، بدون استثنی برای حفظ مصالح همه فرستاده شده است، حضرت پیامبر صلی الله علیه وسلم رحمت برای همه ای جهانیان فرستاده شده است لذا هر نوع انحصار، تبعیض و بی عدالتی مخالفت با اهداف و اساسات دین مبین اسلام است.

خانم ها در تمدن اسلام همچو آقایان سهم فعال داشتند، روابط خانم ها و آقایان روابط مثبت و دوستانه بوده و هر دو مسئولیت اجتماعی دارند، حقوق و مکلفیت های دارند، به تمام مراکز و مراحل تاریخ و تمدن اسلام مراجعه کنیم، چه در شرق و چه در غرب، چه در شمال و چه در جنوب جامعه اسلامی، در میابیم که ده ها هزار خانم در شگوفایی جامعه اسلامی سهم فعال داشتند از جمله ای آنان استاد فاطمه سمرقندی بود که بیشتر به فقیه و مفتی مشهور هستند از اینکه استاد فعال و ماهر هم بودند من بخاطر دفاع از حق آموزش زنان لقب استادی شان را برجسته ساختم.

چندین دلیل من را و داشت تا در مورد این شخصیت مهم جهان اسلام این مقاله ناچیز را بنویسم از جمله:

نخستین علت به شخصیت خود استاد فاطمه بر می گردد که یک تن از شخصیت های بزرگ تاریخ اسلام بود که در بحث بعدی با آن آشنا خواهیم شد، در دو مرکز از هم دور جامعه اسلامی رشد و مورد احترام قرار گرفت، در ترکستان رشد و مورد تقدیر و احترام قرار گرفت و بعد از سفر به شام در جامعه جلب و مورد تقدیر و احترام قرار گرفت.

علت دوم انتخاب موضوع سلب حق آموزش زنان از آموزش برخی علوم در کشور ما بود به این نوشته ناچیز دست زدم تا توانسته باشم از حق آموزش زنان در دایره توان و صلاحیت دفاع نمایم و در ایجاد تغییر در ذهنیت مخالفین آموزش سهم بگیرم.

علت سوم انتخاب من تاریخ و حیات استاد فاطمه بود که بهترین دلیل برای آموزش زنان در اسلام است، استاد فاطمه خود فقیه و مفتی احناف بود، پدر بزرگوارشان هم فقیه و مفتی احناف بود، شوهرشان هم فقیه و مفتی بزرگ احناف بود، مذهب حنفی در افغانستان رسمیت دارد لذا این مذهب با آموزش و دیگر حقوق زنان هیچ مشکلی ندارد.

این مقاله به تمام معنا یک مقاله تاریخی و کتاب خانه ای شامل و کافی شده نمیتواند چونکه نویسنده های افغانستان به مشکلات عدیده روبرو اند، فرصت هم کم است و نیاز به وقت بیشتر هم است و علاوه از آن بنده در نوشته های فارسی خود برخی مشکلات عدم رعایت برخی قواعد زبان و نویسندگی را دارم امیدوارم در صورت ظهور هر نوع اشتباه بنده را معذور دارید و از طریق آدرس های الکترونی به اطلاع من رسانیده ممنون سازید تا در غنامندی مقاله در آینده موثر تمام شود.

نیز هدفم علاوه از معرفی شخصیت استاد فاطمه فقیه، اشاره به موقف پدر دانشمند، شوهر دانشمند و حکومت های آن زمان در قبال آموزش خانم ها و احترام به شخصیت آنها است، نیز با شریک زندگی شان برخی تاریخ مشترک دارند لذا امیدوارم دوستان در صورت خارج شدن ام از اصل موضوع در یگان موارد و طولانی شدن بحث من را مورد ملامت قرار ندهند.

حالا میخواهم با استفاده از منابع که در اخیر صفحه ذکر شده و با طرح سوالات ذیل بحث را آغاز نمایم استاد فاطمه سمرقندی کیست؟ جایگاه علمی استاد فاطمه و خانواده شان چیست؟ و در کدام زمان ظهور کرده است؟

آشنایی با مفتی استاد فاطمه سمرقندی (رحمها الله):

فقیه و استاد فاطمه بنت علامه محمد بن احمد سمرقندی از جمله ستاره گان روشن جامعه اسلامی بود که بنابر منابع در کاسان سالی، / ایلاق و شاش که فعلا بنام قازان در اوزبیکستان است تولد شد، سال تولد او دقیق ذکر نگردیده است، آموزش را از نزد پدر بزرگوارش علامه محمد بن احمد سمرقندی آموخت، پدرشان از جمله ی علمای بزرگ و مولف کتاب "تحفة الفقهاء"، از مفتیان و فقیهان بزرگ احناف بود، استاد بود و از شاگردان پدر او ملک العلماء علامه علاو الدین

کاسانی بود و نیز از نزد برخی علماء دیگر دانش و علم را فراگرفت ، استاد فاطمه در آغاز کتاب پدرش تحفة الفقهاء را حفظ کرد ، به علوم مختلف اسلامی از قبیل حدیث ، تفسیر، فقه، اصول فقه، فنون (نحو، صرف، معانی، بلاغت، منطق و غیره مضامین شامل نصاب آن زمان) متبحر شد.

استاد فاطمه در سن جوانی آموخت و به کمال رسید ، مفتی و فقیه مشهور گشت، شرایط علمی فتوا را ، که نیاز به آموزش بیشتر دارد ، با آموختن مهیا ساخت ، زاهد و عالم مشهور شد ، استاد و خطاط معروف شد، مردم به او احترام داشتند ، در عین زمان از کمال و خوبی های حسن خلقت و اخلاق برخوردار بودند و تعداد زیاد شاهان و بزرگان و صاحبان رسوخ دیگر آرزوی ازدواج با ایشان را داشتند ، اما علامه محمد سمرقندی خواستگاران را یکی پی دیگر رد می نمود چونکه خوف از دوری ایشان از حلقه علم و دانش وجود داشت، او را زیاد دوست داشت، با شخصیت، اخلاق و دانش در قلب پدر جایگاه خاص پیدا کرده بود و پدر نمی خواست فرزندی مثل استاد فاطمه از وی دور شود.

شریک زندگی شان ملک العلماء و شاه سوار فقهاء علامه علاوالدین ابوبکر بن مسعود بن احمد الکاسانی شخص دانشمند، شجاع، با وقار ، با وفا ، استاد ، مفتی، محدث ، شاعر ، نویسنده ، حافظ قرآن و فقیه بود ، ابن فطوبغا می گوید دارای اعتبار، خدمت، شجاعت و سخاوت بود.

از فقهاء مشهور حنفی است که شاگرد محمد ابن احمد سمرقندی ، امام صدر الإسلام البزْدَوِي وأبي المعين النَّسْفِي و مجد الأئمة السرخي بود و شاگردان کاسانی از جمله ای مشاهیر احناف بودند ، از قبیل ابي بکر المجلد الحنفي، خليفة بن سليمان بن خليفة بن محمد القرشي الخوارزمي ابي السرايا، نجا بن سعد بن نجا ابن ابي الفضل شمس الدين، محمد بن سعيد بن سلامة الحلبي ابي عبد الله، و محمد بن أحمد بن محمد بن خميس الموصلی ، أحمد بن محمود الغزنوی صاحب کتاب المقدمة الغزنویة و غیره بودند، کاسانی نویسنده کتاب های "السلطان المبین في أصول الدين " و "بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع" بود که بدائع در سه جلد بزرگ در موزیم ترکیه است و باری در سال 1909 در هفت جلد در مصر چاپ و نشر شد و علامه زرقاوی او را کتاب اعظم خوانده است.

انتخاب شریک مناسب و نیک از بزرگترین موفقیت حیات یک انسان است ، خانم ها و آقایان هر دو این حق را دارند ، اسلام به آن زیاد اهمیت داده است ، در اسلام ازدواج روابط تنها فیزیکی چند روزه نیست، بلکه هم روابط روحی و روابط دائمی است که در دنیا و آخرت مستحکم باقی خواهد ماند ، تعلق هر دو جانب به خانواده علم و دانش، خانواده دارای اعتماد، خانواده روحانی بزرگترین نعمت خداوند ج است زمانیکه علامه کاسانی خواست فاطمه شریک زندگی ایشان شود ، قبلا نزد استاد خود جایگاه علمی ، شخصیت و اخلاق خود را تثبیت کرده بود، علامه سمرقندی از شخصیت شان آگاهی داشت به ازدواج شان موافقت کرد ، برای دخترش چنین آرزو را داشت و استاد فاطمه هم قبول و رضایت نشان دادند.

ازدواج شان با امام علامه کاسانی ازدواج نمونه وی هم بود ، ترجیح علم بالای دنیا و مقام بود و پدیده خوب ، تاریخی و ارزش مند دیگری که رخ داد اولین پدیده خوب در نوع خود در اسلام بود و آن این بود که مهر نه ثروت بود ، اگرچه آن هم حق مسلم خانم ها در اسلام است ، بلکه مهر ابزار علم و دانش یعنی کتاب "بدائع الصنائع " علامه کاسانی بود که دال به کمال ارزش مهر و احترام به دانش و شخصیت استاد فاطمه بود، این کتاب از کتاب های بسیار مهم فقه حنفی است و سبک عالمانه دارد ، مورد تحسین علماء قرار گرفته است و نوع سبک مقایسه وی را دارد (ابن العديم ص: 4347-4354).

استاد فاطمه بعد از ازدواج همراه شریک زندگی خود علامه کاسانی به کشور های مختلف سفر نمود، تا اینکه در حلب شام مسکن گزین شد، علامه کاسانی حین سفرشان به بلاد سلجوقیهای روم یعنی ترکیا فعلی نزد سلطان مسعود سلجوقی رفت ، رخ داد مباحثه علمی و اختلاف نظر با مفتی حکومت آن زمان علامه الشعرائی روی موضوع مورد بحث در مجلسی ، که مفتی ها در آن زمان مورد احترام خاص شاهان بودند ، مباحثه سخت شان که علامه کاسانی صفت جلالی داشت و جرات از حد زیاد شان در بیان حقیقت و علیه مفتی اعظم باعث رنجش خاطره حاکم شد ، اما حاکم زمان به علامه هم احترام

داشت ، بعد از مشوره با وزیر ، علامه کاسانی را بحیث سفیر خود نزد سلطان عادل نور الدین محمود زنگی به حلب فرستادند ، حکومت سلجوقی ها روابط بسیار دوستانه با حکومت زنگی ها داشت که زنگی ها هم ترکمنان سلجوقی و از مقربین سابقه دربار این دولت بودند ، بعد از ملاقات با پادشاه عادل نور الدین محمد زنگی و تعجب ایشان و علماء به علم و مکانت علامه از ایشان خواستند تا در مدرسه حلاویه حلب بحیث استاد پیشنهاد آنان را قبول نمایند (مرجع سابقه).

علامه از سلطان نور الدین محمود فرصت خواست تا از سلطان سلجوقی نخست اجازه بگیرد چونکه بحیث سفیر آمده بود ، نامه امانت را برساند و بعد از قبولی سلجوقی ها ایشان این وظیفه مقدس را متولی شدند ، نیز سلطان نورالدین محمود زنگی اولین مدرسه حدیث را در حلب باز نمود و علامه چونکه محدث هم بود و مسئول آن مدرسه هم شد ، گفته می شود علامه هم به خانواده امراء تعلق داشت، مفتی و استاد فاطمه هم به خانواده بزرگ و علمی تعلق داشت و جایگاه بزرگ علمی و شخصیتی برخوردار بود ، این دو دانشمند مسلمان تا دوره سلطان صلاح الدین ایوبی در حلب در حیات به سر می بردند و مورد تقدیر و احترام زمام داران ، علماء و عامه مردم قرار گرفتند و بحیث استاد، مفتی فقه حنفی و مشاور ماموریت انجام دادند.

جایگاه علمی مفتی و استاد فاطمه سمرقندی:

این خانواده بزرگ و محترم جامعه اسلامی خانواده دانش، دانش پرور، دانش دوست بودند ، استاد فاطمه بعد از آموزش علوم به درجه عالی علم و دانش نائل شد ، اهل صدور فتوا شد، ، قبله گاه او علامه محمد سمرقندی از علماء مشهور و صاحب کتاب "تحفة الفقهاء" بود، پدر در تعلیم فرزندش سخت کوشید ، قبلا پدر بزرگوارش روی مسائل شخصا خودشان کتبی فتوا صادر می کرد ، بعد از تثبیت جایگاه علمی خود توسط استاد فاطمه و اطمینان علامه سمرقندی از علم و دانش خانم فاطمه ، نظر او را هم در فتوا می گرفت، جایگاه علمی و شخصیت او را احترام داشت ، استاد فاطمه در عین ورق علیحده نظر خود را با کتابت زیبای خطاطی نوشته و امضا می کرد.

علامه کاسانی عالم بزرگ بود، از طبقه مهم علماء احناف بود، بعد از ازدواج در کاغذ فتوا او هم نظر خود را نوشته امضا می کرد و در ورق فتوا سه نظر و سه امضا می بود، از پدر ، دختر و داماد.

استاد فاطمه صدها شاگرد را آموزش داد ، تالیفات داشت ولی جایگاه بلند علمی استاد فاطمه از اینجا ثابت می شود که بنابر نقل مورخ ابن العدیم علامه کاسانی با استاد فاطمه سمرقندی مشوره می کرد و احیانا به رای او بر می گشت و احیانا رای شوهر خود را در نقل قول درست احناف تصحیح می کرد و فاطمه آرای مذهب را به وجه احسن نقل می کرد (ابن العدیم ص: 4347-4354).

خانم فاطمه استاد ماهر بود، به تربیه شاگردان زیاد پرداخت حلقات درسی مختلف را در اماکن مختلف تدویر می کرد مرد و زن حضور میافت و حتی تصانیف و تالیفات داشت ، تاریخ نویس دمشقی عمر رضا کحاله نویسنده کتاب "اعلام النساء" و زینب فواز نویسنده کتاب " الدرر المنثور فی طبقات ربات الخدور" در مورد نوشته های او اشاره کردند " فاطمه کتاب های زیاد در فقه دارد مثل " مجمع الفوائد لجم العوائد" این کتاب شرح بالای کتاب " تحفة الملوک" است در کتابخانه سرایبو تحت شماره { 2495 (1045) } در 178 ق قید است و شارح آن فاطمه بنت محمد سمرقندی ذکر شده است و نیز در حدیث تالیفات دارد و تالیفات آنان در میان علماء مشهور است (کحاله جلد 5 ص: 95، فواز زینب ص: 603).

عمر رضا در مورد تدریس و مهارت ایشان می نویسد: چنانچه به تدریس مردان و زنان برابر پرداخت، حتی زمانیکه ایشان در سوریه استقرار یافتند، شاگردان از راه های دور غرض آموزش و حصول اوراق اعتماد علمی (شهادت نامه) طرف شان سفر می کردند (کحاله جلد 5 ص: 95).

دانشگاه الازهر مصر که بزرگترین و با اعتبارترین دانشگاه های جهان است در روز جهانی زن 2022م در صفحه رسمی فیسبوک خود از استاد فاطمه سمرقندی یاد آوری نموده نوشته است " محترمه فاطمه بنت محمد سمرقندی عالم ، فقیه و مشاور صلاح الدین ایوبی بود، در شهرکاسان یکی از شهرهای ترکستان ، در یک خانواده علم، اخلاق و جایگاه بلند به دنیا آمده است، پدر او محدث و فقیه معروف احناف بود.

در مورد نابغه علمی او گفته است" فاطمه از سن خوردی علم آموخت و استعداد وسائل و مهارت فتوا راکسب کرد ، به درستی رای و قوت دلیل شهرت یافت ، استدلال و اجتهاد او بهتر شد، حتی پدرش مسائل را که مردم روی آن فتوا میخواستند قبل اصدار فتوا به او پیش می کرد و هردو نظر خود را نوشته امضا می کردند و نیز درمورد شهرت ، خواستگاری ، ازدواج شان با امام کاسانی و به کتاب مهر ازدواج اشاره نموده است.

این دانشگاه مهم و بزرگ جهان اسلام به موضوعات چون بعد از ازدواج و انجام مسئولیتهای مربوط روابط زندگی خانوادگی به ادامه آموزش و تدریس علم ، روابط احترامانه زنا شویی ، احترام کاسانی به ایشان اخذ مشوره شان در عرصه های مختلف از جمله فتوا اشاره نموده است.

نیز از هر اشاره می کند که بعد از سفر متعدد و استقرار در حلب مورد تقدیر پادشاه حلب نورالدین محمود زنگی قرار می گیرد و به رای او احترام داشت ، در امور دین و امور داخلی دولت خود از ایشان مشوره می گرفتند و صلاح الدین ایوبی نیز به آرای ایشان احترام داشت (با وجودیکه او شافعی مذهب بود) و به شخصیت و علم ، فتوا و مشوره های ایشان احترام داشتند.

در یک نوشته ای در شبکه انترنت دیدم نوشته بود که فاتح بیت المقدس صلاح الدین ایوبی شاگرد استاد سمرقندی بود، منبع آن نوشته را ذکر نکرده بود اگرچه خانواده صلاح الدین و خانواده نورالدین از دیر زمان باهم نزدیک بودند و صلاح الدین در خانواده زنگی ها تربیه یافته است و درس هم زیاد خوانده است شاید چنین باشد، اما بعد از وفات نور الدین محمود زنگی صلاح الدین از پسر او حلب را هم متصرف شد چنانچه از هر اشاره نموده است به ایشان احترام داشت.

استاد فاطمه و امام کاسانی مشاوران در دو دولت بزرگ و با عظمت زنگی ها و ایوبی ها:

این خانم فاضله در دو دولت بزرگ تاریخ اسلام خدمت نموده است، در دوره زنگی ها خصوصا دوره سلطان عادل نور الدین محمود زنگی و دوره ایوبیها به ویژه در دوره سلطان صلاح الدین ایوبی فاتح بیت المقدس.

نور الدین کیست که استاد فاطمه ده ها سال در ساحه و تحت حمایه حکومت ایشان خدمت کرده است؟

ابو القاسم نور الدین محمود بن عماد الدین زنگی از ترکمن های سلجوق بود ملقب به پادشاه عادل ، لقب دیگر ایشان ناصر امیر المؤمنین، متقی پادشاهان، شیر اسلام، ابن العدیم از لحاظ تقوا او را بعد از خلفای راشدین و عمر ابن عبد العزیز شمرده است ، سلطانی بود که تلاش اخراج جسد مبارک حضرت پیامبر صلی الله علیه وسلم را خنثی ساخت، دو تن دشمنان اسلام میخواستند جسد مبارک پیغمبر صلی الله علیه وسلم را از مرقدهش بکشند ، تونلی را هم حفر کرده بودند ، حضرت پیامبر صلی الله علیه وسلم در خواب او چند مراتب آمد ، چهره آن دو تن را افشا نمود ، ایشان به مدینه سفر نموده با حکمت و فراست همان دو تن را کشف و به جزای اعمال شان رساند و در اطراف قبر حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم خندق های را حفر و با ذوب صرب دیوار آهنی ساخت تا در آینده از هجوم دشمنان اسلام در امان باشد، صدها مراکز علمی، طیبی، مساجد ساخت، شخص متواضع، با وقار بود علماء را زیاد احترام می کرد ، خود عالم و فقیه حنفی بود، هفته ای چها روز با علماء علوم مختلف نشست میداشت تا پیشنهادات و مشکلات آنان را بشنود ، کتاب دوست بود هزارها جلد کتاب را وقف کرد، در حفظ بیت المال بسیار دقیق بود و از آن شخصی استفاده نمی کرد، ابن العدیم داستان منازعه سلطان

نورالدین و خانمش را ذکر کرده است ، خانمش کرابیه سه دکان شخصی نورالدین را که بیست دینار در سال برای معاش کم میداند و نور الدین استفاده از بیت المال را رد می نماید.

سلطان صلاح الدین ایوبی فاتح بیت المقدس که در تاریخ اسلام یک شخصیت برازنده است و در میان علمای دینی ما معروف و زیاد قابل قدر است ، صلاح الدین مفکوره جنگ ، اردو سازی و فتح بیت المقدس را از این خانواده آموخت، بعد از ملحق ساختن مصر به حکومت زنگی، صلاح الدین ایوبی والی نور الدین در مصر تقرر یافت و نورالدین در سن ۵۹ سالگی در ماه پنجم سال ۱۱۷۴م درگذشت ایشان در دمشق به خاک سپرده شد و راه را برای سلطان صلاح الدین ایوبی برای فتح بیت المقدس آماده ساخت ، در حیات خود مصمم بود تا بیت المقدس را فتح کند، جدا شدن دوباره مصر باعث تاخیر فتح شد و در سال 563 هـ - 1168م محرابی برای بیت المقدس ساخت ، بعد از وفات ایشان سلطان صلاح الدین ایوبی دمشق و حلب را هم ضم دولت خود ساخت و باعث تقویت حکومت شان و فتح بیت المقدس شد و همان منار نور الدین را به بیت المقدس انتقال داد، ابن العدیم و ابن خلکان نیز در مورد دست آوردهای بزرگ ، زهد و اخلاق نیک او اشاره نموده او را ستوده اند.

استاد فاطمه بعد از تسلط صلاح الدین ایوبی فاتح بیت المقدس در حلب هم به وظیفه خود ادامه داد ، دانشگاه الازهر هم به آن اشاره نموده است ، به آرای استاد فاطمه احترام داشتند ، دوره ایوبی ها هم مثل دوره زنگی ها دوره روشن از تاریخ اسلام بود ، زنان زیادی ظهور و از خود خدمات شایانی انجام دادند از جمله ضیفه خاتون خانم ظاهر غازی ایوبی بود که در اینجا نیاز به بحث در زمینه نیست.

پس حکام و شخصیت‌های همچو نور الدین زنگی و صلاح الدین ایوبی با چنین تقوا و چنین دست آورد بزرگ و علم به شخصیت و حقوق زنان احترام داشتند و به جایگاه حقیقی استاد فاطمه سمرقندی احترام داشتند پس ما چرا خلاف آموزه های اسلام به تمام حقوق زنان به ویژه به حق آموزش شان احترام نمی گزاریم؟

استاد فاطمه در عرصه خدمات اجتماعی:

استاد فاطمه سمرقندی رحمها الله از علم، تجربه ، فراست و تقوای کافی برخوردار بود ، مثلیکه فتوای دقیق صادر می کرد، در مشوره دهی در امور دینی و دنیوی هم مهارت کافی داشت و ملک نورالدین محمود زنگی ، ملک صلاح الدین ایوبی از ایشان مشوره می گرفتند، تعداد فرزندان شان تربیه شده استاد فاطمه بودند و در امور فقه و سیاست دولت در امور داخلی همراه با شوهرش امام کاسانی هر دو مشوره میدادند.

استاد فاطمه نه تنها استاد بودند به تربیه فرزندان حلب و دیگر مناطق پرداختند، نه تنها مفتی بودند به صدور فتوا پرداختند، نه تنها مولف بود به تالیفات پرداختند ، نه تنها خطاط ماهر بودند بلکه جامع الکمالات بودند، از اهل خیر بودند و دست نیک نیز داشتند و به مستحقین کمک می کردند، ایشان اولین کسی بودند که اعطای افطاری در رمضان را در نهاد علمی حلاویه ترویج داد ، علامه حافظ عبد القادر القرشی الحنفی در کتاب خود "الجواهر المضية" از داود بن علی یکتن از فقهاء مدرسه حلاویه حلب نقل می کند که استاد فاطمه بود که سنت افطاریه دادن به فقهاء مدرسه حلاویه حلب را گذاشت ، ایشان دو دستبند طلائی دست خود را فروختند و در ماه مبارک رمضان برای شاگردان و یا طلاب مدرسه حلاویه حلب هر شب افطاری و حلوا میدادند و بعد از آن این سنت ترویج یافت (الفرشی الحنفی جلد 4- ص: 120 و جلد 2 ص: 244) این کار شان دلالت بر محبت با علم و دانش می کند ، دلالت بر سخاوت ، انسان دوستی و اسلام دوستی آنها می کند.

علاوه از آن بنابر خواست و هدایت امیر به امور زنان می پرداخت و به انواع فعالیت اجتماعی می پرداخت این بحث به تحقیقات زیاد نیاز دارد متاسفانه فرصت کم است.

حب وطن و وفات استاد فاطمه در حلب:

استاد فاطمه سمرقندی در آغاز آرزوی برگشت به وطن آبائی خود ترکستان را داشت ، وطن خود را دوست داشت، باری پیشنهادی را در زمینه به شوهر دانشمند خود امام کاسانی ارائه داد، امام او را احترام داشت ، به رای او احترام داشت ، نیز علاوه از آن به استاد ، شیخ و خسر خود علامه محمد سمرقندی پدر استاد فاطمه هم زیاد احترام داشت ، تصمیم برگشت گرفته شد، ولی تقدیر خداوند ج چنین بود که در آنجا الی قیام قیامت بمانند ، نور الدین به علم و علماء احترام داشت ، در قلمرو حکومت او علم و علماء و نهاد های علمی یا آموزشی و زیر بناها زیاد توسعه یافته بود ایشان نمی خواست علماء جید چون استاد فاطمه و استاد علامه کاسانی را از دست بدهد ، به علامه کاسانی رجوع کرد او گفت به نظر خانمش احترام دارد ، نورالدین توسط هیئتی از خانم به استاد فاطمه پیام فرستاده خواست تا در حلب بمانند، خواست نورالدین بعد از مشوره خانم و شوهر مورد قبول قرار گرفت و به وظیفه خود بحیث استاد، مشاور و دیگر ماموریت ادامه دادند.

استاد فاطمه بعد از ده ها سال خدمت به انسان و جامعه اسلامی به ویژه به علم و دانش ، تربیه صدها شاگرد، تالیفات و صدور صدها فتوا و مشوره ، ده ها خدمات اجتماعی در سال 581 هـ برابر با 1185 میلادی دنیای فانی را ترک و به جایگاه ابدی انتقال یافت انا لله و انا الیه راجعون و با مراسم پرشگوه جنازه شان در مقام ابراهیم خلیل الله در ظاهر حلب به خاک سپرده شد.

تاثیر درگذشت استاد فاطمه بر روان علامه:

علامه کاسانی شخص با غروری بود، حتی بر مرکب/ الاغ سوار نمی شد کسر شان علماء فکر می کرد، با اسب شان داخل قلعه حلب می شد و در جایکه سلطان ظاهر ایوبی پایین می شد ایشان همانجا از اسب پایین می شدند، روزی در دروازه ورودی قلعه حلب به فقیهان همراه ایشان اجازه دخول داده نشد علامه هم از ورود ابا ورزید ، این امر را بی احترامی تلقی کرد ، این واکنش ایشان باعث شد تا خبر به سلطان ظاهر ایوبی برسد و برای همه اجازه دخول داده شد، واکنش شان در برابر مفتی اعظم حکومت سلاجقه روم هم در فوق ذکر گردید، علامه با آنکه تمام عمر خود را در تدریس ، تالیف ، اصلاح و مشاوره سپری کرد اما همیشه نزد ایشان وسائل دفاع از قبیل اسپ و تیر هم می بود ، او را پادشاه علماء و شاه سوار فقهاء می نامند و تاثیر انتقال خانم بالای چنین شوهر چطور بود؟

اسلام این روابط و تعهد را میثاق سخت (میثاقا غلیظا) خوانده است، روابط خانم و شوهر روابط وفاداری، احترام ، مقدس و ابدی است، قلب ها در برابر هم نرم می شود، چنانچه مهربانی ، شخصیت ، برخورد ، دانش و تعهد امام کاسانی بالای استاد فاطمه تاثیر عمیق گذاشته بود ، فاطمه خانم هم دانشمند، با تقوا ، با شخصیت ، حسن خلق ، زاهد، با تعهدی بود که تاثیر عمیق بالای شخصیت و قلب علامه گذاشته بود . امام کاسانی بعد از انتقال استاد فاطمه نا آرام بود ، هر هفته شب های جمعه به مرقد او حضور پیدا می کرد، تعهد و وفاداری خود را نسبت به خانم شان و در غیاب ایشان نشان میداد با اقتدا از حضرت پیامبر صلی الله علیه وسلم ، که همیشه حضرت خدیجه رضی الله تعالی عنها را بعد از وفات شان به یاد می آوردند ، علامه هم استاد فاطمه سمرقندی را در یاد داشت، چشم براه پیوستن به خانمش بود ، تا اینکه شش سال بعد از وفات فاطمه در سال 587 هـ برابر به 1191 میلادی حین تلاوت این آیه مبارک {يُنَبِّئُ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْأَجْرَةِ [ابراهیم: 27]} وقتیکه به وفی الْأَجْرَةِ رسید جان خود را به جانان سپرد ، وفات در حین تلاوت این آیه و در حین فی الآخره هم دال بر کرامت و اولیاء بودن او دلالت دارد ، قبل از وفات توصیه نموده بود در کنار خانمش دفن نمایند و طبق آن در پهلوئی خانمش دفن نمودند رحمهما الله و لکنوی در کتاب خود الفوائد البهیه در مورد کرامت این دو خانم و شوهر نیز اشاره نموده است (لکنوی ص: 53 و 158) و این قبرستان نیز بنام قبرستان شوهر و همسر معروف است.

ثمره ازدواج این دو فقیه بزرگ جهان اسلام یک پسر بنام محمود بود که بعد از رحلت شان ملک ظاهر ایوبی شخصا تربیه او را به عهده داشت ، دانشمند و فقیه بود اما از محمود اولادی نماند.

نتیجه گیری :

- ❖ اسلام دین فطرت است، دین علم، دانش و مدنیت است، حقوق و مصالح تمام انسان ها اعم از زن و مرد را تضمین نموده است به ویژه حق آموزش آنان را ، آموزش تعداد زیاد علوم دینی و دنیوی در اسلام یا از فرائض عینی و یا کفایی است بر مرد و زن واجب است، حتی آموزش علوم مباح هم حق هر انسان است ، علوم عصری که فعلا تمام پیشرفت انسان ها به آن وابسته است، مسلمانان بدون آموزش برخی آن نمی توانند در جهان امروز سرفراز باشند لذا آموزش آن برای زن و مرد لازم است و منع هر نوع آموزش دینی و عصری ضربه به اسلام و مسلمانان است.
  - ❖ استاد فاطمه سمرقندی نمونه ای برجسته از ده ها هزار زن عالم، دانشمند ، فقیه ، محدث، زاهد، با تقوا ، استاد، فعال اجتماعی، دارای روابط نمونوی خانواده و مبارز مسلمان بود که زندگی او درس برای زنان امروز مسلمان است ، الگو برای دفاع از حق تعلیم است، والدین و شوهر شان الگو برای پدران و شوهران در قبال حق تعلیم دختران و خانم های شان است.
  - ❖ عرف های ناپسند ، یا برداشت های غلط از اسلام، عکس العمل ها در برابر برخی هجوم فکری ضد اسلام و به ویژه ضد حیثیت زنان باعث بی عدالتی و افراط و تفریط علیه حقوق زنان شده است و این خود خطرناک تر و مضر تر از دیگران در حقوق اسلامی زنان است و بی سوادی زنان سلاح قوی دشمن برای تخریب است.
  - ❖ شاهان بزرگ، عادل، عالم، با تقوا مثل نور الدین محمود زنگی ، صلاح الدین ایوبی و علماء بزرگ مثل علامه محمد ابن احمد سمرقندی و علامه کاسانی ده ها هزار عالم دیگر احناف به علم، شخصیت و حقوق زنان احترام داشتند و آموزش را حق آنان میدانستند پس ما چطور می توانیم آنان را از حق تحصیل محروم سازیم ؟
  - ❖ نفس هر نوع آموزش برای آقایان و خانم ها حرام نیست ، در اسلام جایگاه عقل بسا بزرگ است، به تعقل ، تدبیر، آموزش ، خواندن تاکید شده است ، اگر کدام عوامل بیرونی موجه وجود داشته باشد ، باید فوراً حل و رفع گردد ، بلکه در جامعه اسلامی در تاریخ اسلام علاوه از علوم اسلامی علوم مختلف شرق و غرب بعد از حرکت بزرگ ترجمه و تحقیق در دوره عباسی ها در نصاب گنجائیده شده بود، مسلمانان بالای برخی ها تحقیق نمودند و زیاد کشفیات تازه داشتند و برخی علوم عصری را مسلمانان اختراع کردند، حتی مضامین از آن ها در نصاب آموزشی بخارا ، نیم قاره هند و افغانستان الی اکنون وجود دارد و خانم ها و آقایان هر دو میخوانند.
- و صلی الله تعالی علی خیر خلقه سیدنا محمد و علی آله و صحبه و من سار علی نهجه وسلم.

منابع :

(الف) کتاب ها در زبان عربی:

- 1- الطبّاخ الحلبي محمد راغب بن محمود بن هاشم - إعلام النبلاء بتاريخ حلب الشهباء - طبع مطبوعة دار القلم العربي ج ٤ ، ص 259 و 286 الی 289، جلد 2 ص: 58-59.
- 2- ابن العديم كمال الدين عمر بن أحمد بن أبي جرادة الحلبي و المحقق الدكتور سهيل زكار - بغية الطلب في تاريخ حلب - ج ١٠ ، ص 4347 - 4354 دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع طبع الاول .
- 3- ابي الوفاء القرشي الحنفي محي الدين ابن محمد عبد القادر بن محمد بن نصر الله ابن سالم - تحقيق الدكتور محمد عبد الفتاح محمد الحلو - الجواهر المضئية في طبقات الحنفية- الجواهر للطبع جلد 4- ص: 120 و جلد 2 ص: 244.
- 4- ابن قطيعة ابوالفداء زين الدين قاسم بن قطويغا السودوني - حقه محمد خير رمضان يوسف - 1992 كتاب تاج التراجم دار القلم للطبع والنشر بيروت طبع الاول ص: 327-329
- 5- كحاله عمر رضا- اعلام النساء في عالمي العرب و الاسلام طبع مؤسسة الرسالة بيروت جلد 5 ص: 95
- 6- المرعشي استاد و دكتور عبد الرحمن، كتاب مصادر دراسات الإسلامية ، جلد الخامس، طبع مطبعة دارالكتب بيروت صفحه 414
- 7- فواز زينب - 2012/08/26 " الدرر المنثور في طبقات ربات الخور طبع مؤسسة هنداوي للتعليم والثقافة ص: 603
- 8- اللكنوي الهندي أبو الحسنات محمد عبد الحي - الفوائد البهية في تراجم الحنفية - طبع دارالكتاب الإسلامي قاهره ص: 53 و 158.

(ب) مقاله های عربی :

- 1- تریسی اسراء - 2022/01/26م - تکتب الفتاوی وتعلّم الرجال والنساء ومستشارة خاصة لنور الدين زنكي... عن الفقيهة فاطمة السمرقندية [/ https://arabicpost.net](https://arabicpost.net)
- 2- المغربی المنال ، فاطمة السمرقندیة حُجّة في الفقه والإفتاء http://ishrakat.com/article-desc_3794
- 3- فريق العمل - هل كانت حضارة الإسلام عنصرية ضد المرأة؟ 5 مسلمات لعين أدوارًا خطيرة في التاريخ، 2018/11/23 م [/https://www.sasapost.com/women-in-islam-middle-ages](https://www.sasapost.com/women-in-islam-middle-ages)

- 4- الصلابي د. علي – 2021/97/23م ميادين العلوم والنهضة في عصر الدولة الزنكية <https://www.turkpress.co/node/82658>
- 5- آية الشافعي - الفقه والفقهاء في بلاد الشام في عهد نور الدين زنكي ، <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/618410>
- 6- فاطمة السمرقندی...نشأت على فضائل الأخلاق وحب العلم 5ديسمبر 2013 م <https://www.alittihad.ae/article/113200/2013>
- 7- شاهين محمد علي – 2016/02/02م - علاء الدين أبو بكر بن مسعود بن أحمد الكاساني- <http://www.alghoraba.com/index.php/2015-12-26-10-56-10/2015-12-26-10-56-11/33-2016-02-02-19-49-07>
- 8- النوبى فائز – الإثنين 7 شوال 1440 - 10 يونيو 2019 ملك العلماء و فارس الفقهاء و المبدع ..... <https://islamsyria.com/ar>

نوت : در نشر این مقاله بدون تغییر و با ذکر نام نویسنده کدام محدودیت وجود ندارد.